

încearcă să mențină lecțiunile manuscrisului ori de câte ori ele pot fi apărate, adoptînd sau propunînd corecțiuni numai cînd ele se impuneau (p. XXVIII); efectiv, Papathomopoulos intervine în text (sau în aparatul critic) de cîteva zeci de ori. Pentru calitatea și plauzibilitatea coniecturilor lui, citez adăugarea cuvîntului <κριθήν> (p. 5, r. 12), apoi εἰς <τὸ σπήλαιον, εἰς>δραμῶν (p. 15, r. 5—6; mai demult se propusese εἰςδραμῶν <εἰς τὸ σπήλαιον>, de către Castiglioni), suprimarea cuvintelor [ἐν τῇ ἀγορᾷ] (p. 56, r. 17) și elegantă emendare ἀπέλουον τότ' ἐτι pentru ἀπελούοντο ἐτι din manuscris (p. 59, r. 19). Semnalez că aparatul citează coniecturi ale unor învățați neînregistrați în lista bibliografică de la p. XXVI—XXVII: Kaibel, Saumaise, Fontein, Heinsius, Meursius, Fränkel, Pasquali, Bücheler, Mommsen, Pierson etc., etc., ceea ce sporește simțitor numărul celor care, măcar în treacăt, s-au ocupat de Antoninus Liberalis.

O particularitate remarcabilă a codicelui o constituie așa-numitele „manșete”, indicînd sursele (sau martorii) majorității legendelor. Firește, ne interesează mai puțin faptul că aceste manșete (atribuite de unii autorului însuși, dar datînd mai degrabă după anul 350) stau nu la începutul sau la sfîrșitul textului, ci în susul sau în josul paginii, indiferent de locul unde încep respectivele capitole. Ne interesează cu mult mai mult că manșetele se referă uneori la autori complet necunoscuți altfel: la cap. 4 e citat Ἀθανάδας (ἐν) Ἀμβρακικοῖς și la cap. 12 Ἀρεὺς ὁ Λάκων ἐν ἔσματοι Κύκνω.

Cele 70 de pagini de text ale ediției lui Papathomopoulos sînt urmate de aproape o sută de pagini de comentariu (modest intitulat „note”), plus un indice al autorilor citați în text, un abundent indice de nume proprii și unul mitologic. Comentariul este pe cît de amănunțit (cap. 17 are 34 de rînduri, dar notele aferente ocupă mai mult de patru pagini tipărite mărunt), pe atît de util și de bine informat: bibliografia lui ajunge pînă în 1967, cuprinzînd și lucrări apărute în ultimii ani în Cehoslovacia sau Bulgaria, de pildă. Remarc cu plăcere că Papathomopoulos citează lucrarea lui Aram Frenkian, *Gelozia zeilor la vechii greci* (București, 1945), precum și studiul lui D. M. Pippidi, *Sur la philosophie de l'histoire d'Hérodote* (apărut în Eirene, I, 1960).

Un ultim merit al noii ediții: *Metamorfozele* lui Antoninus Liberalis au fost traduse pînă acum numai de trei ori, de Xylander în latinește și de F. Jacobs (1837) și L. Mader (1963) în germană; cea dintîi traducere a opusculului în limba franceză ne-a fost oferită abia acum, de Papathomopoulos, în această carte publicată exact la patru sute de ani după ediția prim-cleps.

Traian Costa

ALBVMASARIS *De reuolutionibus natiuitatum* ed'it David Pingree, Leipzig, Teubner, 1968, XVIII + 362 p.

David Pingree editează pentru prima dată integral versiunea greacă a operei cunoscutului astrolog arab Abu Mas'har Ja'far ibn Muḥammad (gr. Ἀπομάσαρ, lat. Albumasar) intitulată în original *Aḥkām taḥāwil sinī al-mawālīd*, cunoscută în greacă sub titlul Περί τῆς τῶν ἐτῶν ἐναλλαγῆς iar în latină sub acela de *De reuolutionibus annorum natiuitatum*.

Autorul acestei opere s-a născut la 10 august 787 la Balkh și a murit în anul 886, la 8 martie, la Wāsiṭ. A fost elevul lui Ya'qūb ibn Ishāq al-Kindī; și-a scris cele nouă cărți ale lucrării de față între anul 834 și sfîrșitul vieții sale. Lucrarea a fost difuzată atît în lumea mahomedană cît și în cea creștină.

În prezent ea este conservată în patru codexuri arabe (Escorialensis 917, Escorialensis 977, Parisinus B. N. ar. 2588 și Oxoniensis Bodl. I 878 = Laud. A 137). În secolul X Abū Sa'īd Aḥmad ibn 'Abd al-Jalīl al-Sijzī a alcătuit o epitomă păstrată în trei codexuri constan-

tinopolitane (Hamidiye 837 ff. 31—62; Aşir Reis 570 ff. 28 v—58 v şi Esat 1998 ff. 26 v—53 v) şi unul oxonian (Bodl. I 948 = Hunt 437). Acelaşi al-Sijzî a tradus opera lui Abu Mas'har în limba persană.

În limba greacă scrierea a fost tradusă de către un anonim de la sfîrşitul secolului al X-lea. Textul grecesc este conservat în trei manuscrise : Parisinus Graecus 2506, scris la începutul secolului XIV de doi copişti; Vaticanus Graecus 191, de la începutul aceluiaşi secol şi Vaticanus Graecus 1066, datînd din secolul XV. Nici unul dintre aceste manuscrise nu cuprinde însă textul integral al operei lui Abu Mas'har.

În secolul XVI, cardinalul Isidor, care se găsea în posesia manuscrisului vatican 191 a făcut o nouă transcriere a textului, aducîndu-i şi îmbunătăţiri de natură stilistică; versiunea sa, de asemenea incompletă, se păstrează în două manuscrise autografe : Parisinus Graecus 2507 şi Vaticanus Graecus 1698.

Traducerea latină este făcută după cea greacă şi datează din secolul XIII (probabil din anul 1262). Ea a fost editată de H. Wolf în 1559.

Lucrarea lui Abu Mas'har are o importanţă deosebită pentru istoria astrologiei medievale. Ea s-a bucurat de o largă difuziune şi a exercitat o influenţă considerabilă asupra unor spirite mari ca Lorenzo de Medici şi Pico della Mirandola, care au avut în minile lor versiunea cardinalului Isidor. La Bizanţ opera a fost folosită de anonimul autor al dialogului *Hermippos* (cf. F. Boll şi C. Bezold, *Eine arabisch-byzantinische Quelle des Dialogs Hermippos*, Heidelberg, 1912 — unde se editează şi un fragment din această lucrare : 1, 7 din ediţia Pingree). Pentru studiile clasice este interesant şi faptul că prin lucrarea lui Abu Mas'har se reîntorc în lumea de cultură greacă a Bizanţului doctrine astrologice care-şi au în parte obişia în vechea lume grecească. După cum arată David Pingree, substanţa cărţilor arabe de astrologie din vremea primilor califi abbasizi este extrasă din cărţile pahleviene, pierdute astăzi. Iar astrologia persană, care a înflorit în vremea imperiului sassanid, datorează mult nu numai doctrinelor indiene şi iranice, ci şi astrologiei greceşti.

Pentru stabilirea textului acestei prime ediţii critice integrale a versiunii greceşti, David Pingree a folosit, alături de manuscrisele greceşti amintite, traducerea latină şi textul arab al codicelui Escorialensis 917. Aparatul critic înregistrează lecţiunile variate din codicele parisin şi din cele două vaticane, toate schimbările operate de cardinalul Isidor, lecţiunile mai însemnate ale versiunii latine precum şi acele lecţiuni din textul arab care le confirmă pe cele ale autorului ediţiei de faţă sau care pun în evidenţă greşelile de traducere ale anonimului bizantin.

Stăpînind în egală măsură domeniul filologiei orientale şi pe cel al filologiei clasice, David Pingree se arată la fel de versat în problemele dificile ale istoriei unei ştiinţe oculte, greu accesibilă cercetătorului modern. Consemnînd apariţia acestei cărţi nu ne-am putut îngădui mai mult decît să încercăm a reda, într-o formă succintă, datele esenţiale de natură filologică şi istorică ale contribuţiei închise în paginile ei.

Nicolae-Şerban Tanaşoca

L. ANNAEI SENECAE *Operum moralium concordantia* P. Grimal cura edita, Paris, Presses Universitaires de France. Fasc. IV, *De prouidentia*, 1969, 126 p. (Travaux de l'Institut d'Études Latines, fascicule 4)¹.

Concordanţa la *De prouidentia*, a patra din seria care va cuprinde întreaga operă a lui Seneca, este alcătuită, în mare, după sistemul definitivat o dată cu apariţia celei de a doua fas-

¹ În *Praefatio* ni se spune că fişarea materialului a fost întreprinsă de către S. Barthélemy (p. 7).